

FREDERIK DREIER OG ARBEJDER- FORENINGERNE

Af Pernille Stenner

Der har længe været stille omkring Frederik Dreier, men hans samlede værker er nu under udgivelse, hvilket forhåbentlig vil øge interessen for denne tidlige socialist.

“[...] denne ene vilde Fugl med Falkeblikket og det skarpe Næb. Og den radikale Ungdom vil have en Stamfader at se op til, der er ung som den og tæknommere end den...”¹

Frederik Dreier (1827-1853) blev med disse ord karakteriseret af Georg Brandes i 1902 og det synes at være blandt eftertidens mest citerede udsagn om Dreier. Den medicinstuderende Frederik Dreier blev kun 25 år, men nåede trods det at gøre sin holdning gældende i den offentlige debat i årene omkring midten af det 19. århundrede. Dreier fik udgivet fem bøger² udover tidsskriftet *Samfundets Reform*, og derudover efterlod han sig ca. 2000 håndskrevne manuskriptsider, som altså nu er under udgivelse. Dreiers forfatterskab og offentlige virke i samtiden dækkede et bredt spektrum fra sprogvidenskabelige og filosofiske studier over litterære debatter til egentlige samfundsspørgsmål. Med fare for oversimplificering kan det hævdes, at Dreier generelt i disse aktiviteter forfægtede synspunkter og holdninger, der bedst kan sammenfattes som et krav om en demokratisering af de pågældende områder. I den forstand er det knapt overraskende, at ovenstående Brandes-citat har vundet udbredt tilslutning, men som det dog også fremgår af citatet har eftertidens vurdering af Dreier været tvetydig ved på den ene side at fremhæve ener-aspektet og på den anden side at lade Dreier være et eksempel til efterfølgelse.

Med de i litteraturen hyppigt anvendte prædikater “forløber” og “forud for sin tid” antydes det således, at Dreier nok forfægtede de “rigtige” ideer, men på et for tidligt tidspunkt, hvorved det indikeres, at Dreier ikke fik nogen praktisk betydning i samtiden.

Denne tvetydighed har især gjort sig gældende ved vurderingen af Dreiers indsats på det område, som har tiltrukket sig størst opmærksomhed i eftertiden, nemlig hans virksomhed i de arbejderforeninger, der opstod i tidsrummet 1847-1853. I forbindelse hermed udgav Dreier tidsskriftet *Samfundets Reform*, der indeholdt artikler om kommunale proble-

mer, diverse aktuelle politiske spørgsmål og diverse reformforslag – især med sigte på arbejdets organisering på baggrund af analyser af samtidens arbejdsforhold – og ikke mindst et programudkast til etablering af et egentligt arbejderparti i Danmark. Dette er en af årsagerne til, at især arbejderbevægelsens historikografer i en eller forstand har måttet tage stilling til Frederik Dreier. At tale om et arbejderparti var på denne tid noget ganske usædvanligt, for nok havde der været foreninger og klubber, der specifikt henvendte sig til arbejdere, men ideen om et parti var hidtil uhørt. På den baggrund kan det synes paradoksalt, at Dreiers rolle i dansk arbejderbevægelses tidligste fase er blevet nedtonet markant “fra en beskeden – men dog eksisterende – indsats, til en drømmende gymnasiast”.³ Denne nedtoning hviler på det synspunkt, at grundstenen til den danske arbejderbevægelse først blev lagt i 1871 med Louis Pios etablering af den danske afdeling af den første Internationale og ikke med arbejderforeningerne fra midten af århundredets virke. Nok vedkendte de tidligste bidrag op til ca. år 1900 sig i et vist omfang arv og gæld fra Dreier i forsøget på over for den borgerlige opposition historisk at legitimere både den socialdemokratisk dominerede fagbevægelse og Socialdemokratiet ved gennem Dreier at påvise, at socialismen ikke var “et fremmed produkt, som tilfældighederne havde ført til Danmark, hvor det var blevet varetaget af et småforvirret postbud med rang af løjtnant.”⁴ Når tilslutningen til Dreier alligevel var forbeholden skyldes det utvivlsomt, at arbejderforeningerne med deres småborgerlige ideologi og ditto lederskab knapt udgjorde en glørværdig fortid, et forhold udfordringen fra mere yderliggående elementer i arbejderbevægelsen accentuerede. Det har dog utvivlsomt haft endnu større betydning, at der rent faktisk ikke har kunnet påvises nogen nævneværdig kontinuitet fra Dreier og til den senere arbejderbevægelse.⁵

Det er imidlertid Dreiers placering og virke i arbejderforeningerne, der i denne artikel vil blive underkastet en nærmere empirisk analyse. Fokuseringen på de teoretiske aspekter af

Dreier er afbildet i det satiriske blad Corsaren ved et par lejligheder. Nogen afgørende portrætlighed kan man næppe lægge i billederne. Men skæg har han dog på dem begge. Det ovenstående er fra Corsaren nr. 598 og er lavet i anledning af at Flyvepostens redaktør Eduard Meyer havde anlagt sag mod Dreier. Dreier afbildes med kasket. En kilde nævner faktisk at Dreier gik med plysses kasket. Kasketten var en relativ ny hovedbeklædning i 1840erne, som især sjoverne, løsarbejderne, brugte. Nedenstående er fra samme nummer og er i anledning af udgivelsen af Dreiers tidsskrift Samfundets Reform.

socialisten Dreiers virke, der har karakteriseret meget af den hidtidige forskning, har medført en nedtoning af samtidsaspektet. Formålet er derfor gennem en empirisk analyse at klarlægge, hvordan Dreiers tanker blev modtaget i foreningerne og således ud fra et samtidsperspektiv forsøge at fastslå, hvorfor Dreiers tanker ikke slog rod.

Næringsforholdene

Når man taler om Dreiers praktiske virke inden for arbejderforeningerne, må man kigge på, hvem der i Dreiers samtid udgjorde arbejderklassen – hvis man da overhovedet kan tale om en sådan på dette tidspunkt – for at finde ud af, hvem der udgjorde medlemsmassen i foreningerne.

Næringsfriheden, der betød at laugenes eneret blev afløst af frihed til at drive enhver form for handel eller håndværk mod at løse borgerbrev eller næringsbevis, blev ved lov indført i 1857 med ikrafttrædelse fra 1862. I årene, som denne artikel tager sit udgangspunkt i og som lå forud for dette lovindgreb var næringsforholdenes ordning et varmt debatteret emne. Allerede i 1840 blev der nedsat en kommission, der skulle undersøge hovedstadens laugs- og korporationsvæsen og indgive forslag om tilrådelige forandringer.⁶ Der var allerede på det tidspunkt pression fra flere sider om at få systemet ændret. F.eks. var den liberalt indstillede Industriforening blevet dannet i 1838. Medlemmerne af denne betragtede laugsvæsenet som utidssvarende og så næringsfrihed som en nødvendig forudsætning for Danmarks industrialisering. Der var dog ingenlunde enighed på dette punkt; som modpol til Industriforeningen – og forårsaget af den uro nedsættelsen af laugskommissionen afstedkom blandt mange af byens håndværkere, i særdeleshed mestrene – blev Haandværkerforeningen dannet i 1840. Medlemmerne i denne ønskede at bevare den tryghed, der var indeholdt i laugsvæsenet. Da laugskommissionens betænkning endelig kom i oktober 1847, var resultatet dog ikke så skræmmende for de, der frygtede næringsfri-

heden. Trods diverse ændringsforslag var det overordnede bud at bevare laugsindretningen efter forskellige reformerende ændringer og så tyve år senere tage spørgsmålet op til ny behandling.⁷ Uagtet denne betænkning, fortsatte debatten om næringsforholdenes ordning de kommende år.

Dreier tog aktiv del i denne diskussion, og det må understreges, at denne periode forud for Næringsloven af 1857 repræsenterede en brydningstid mellem det feudale laugssystem og fremtidens industrikapitalistiske samfund. For Danmark var stadig et landbrugsland – i 1845 boede 79% af befolkningen stadig i landdistrikterne. I 1847/48 var kun ca. 6% af den københavnske befolkning beskæftigede inden for industrien,⁸ der var af et særdeles beskedent omfang og af en overvejende håndværksmæssig karakter. Det gennemsnitlige antal arbejdere pr. virksomhed var ganske lavt og graden af mekanisering endnu begrænset. Men i de følgende år sås altså en begyndende transformation af de traditionelle arbejdsmarkedsforhold, og det var denne overgangssituation, der prægede perioden.

Det var i denne kontekst, Dreier virkede; han forudså problemerne for arbejderne ved overgangen til et kapitalistisk industrisamfund og søgte at foregribe, at “de forholdsviis fri Haandværkere” i fremtiden skulle blive “maskinarbejdende Trælle”.⁹ Som en forudsætning for, at dette kunne undgås, mente han, at kapitalens magt måtte brydes, og at frie arbejdsforeninger selv måtte overtage styringen af produktionslivet. Hvis dette kunne lykkes arbejderne, frygtede Dreier ikke som så mange andre i samtiden den industrielle udvikling. Tværtimod mente han, at den ville kunne komme arbejderklassen til gode, hvis de ellers formåede at udnytte de arbejdssparende maskiner til egen fordel.

Man kan dårligt tale om en samlet arbejderklasse omkring midten af det 19. århundrede. At være *arbejder* strakte over et vidt spektrum fra tyende og landarbejdere indenfor den agrare sektor til arbejdsmændene (daglejerne) og de forholdsvis privilegerede håndværkere i byerne. Svendene var organiserede – godt nok

ved tvang – i samme laug som mestrene inden for deres respektive fag. Oprindeligt var der ikke som sådan et modsætningsforhold mellem mester og svend, da sidstnævnte med stor sandsynlighed på et tidspunkt selv steg op ad den sociale rangstige og fik status af mester. I begyndelsen af 1840erne var forholdene stadig således, at der inden for de fleste fag var ca. lige så mange svende som mestre,¹⁰ hvilket gav svendene gode udsigter. Men der sås dog allerede inden for visse fag den tendens, der senere kom til at præge de fleste af fagene, nemlig, at antallet af svende langt oversteg antallet af mestre, hvilket betød, at størstedelen af svendene måtte affinde sig med en til stadighed underordnet rolle. Svenden havde traditionelt indgået som en del af sin mesters husholdning, d.v.s. at kost og logi havde været en del af lønnen. Som følge deraf giftede de fleste sig først, når de blev mestre. Men i erkendelse af, at man måske aldrig nåede så langt, giftede flere og flere svende sig i denne periode og fik altså selv en familie at skulle forsørge. Dette bevirkede en større afhængighed af den løn, man kunne tjene, og forholdet mellem mester og svend udviklede sig gradvist til at blive mere som forholdet mellem arbejdsgiver og -tager. Desuden truede det stigende antal fabrikker, hvis arbejdskraft primært blev hentet udenfor laugsvæsenet, institutionens fortsatte eksistens. Denne begyndende opløsning af den traditionelle orden resulterede i et større modsætningsforhold mellem svende og mestre, og var en af årsagerne til, at presset for en lettelse af laugsvæsenets snærende bånd øgedes i disse år.

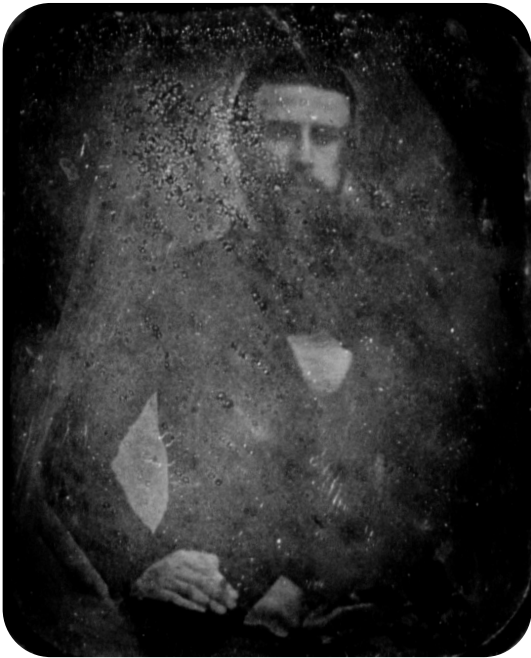
Dreier og Arbejderforeningerne

Dreier nåede i sin levetid at være medlem af tre arbejderforeninger; Haandværkerdannelsesforeningen, Foreningen for Arbeidsklassens Vel og sammenslutningen af de to, Arbejderforeningen. Haandværkerdannelsesforeningen (Hdf.), der blev oprettet i 1847, har i eftertiden stået som den første egentlige arbejderforening, der appellerede til arbejdere på tværs af laugsgrænserne. Som forløberne for denne for-

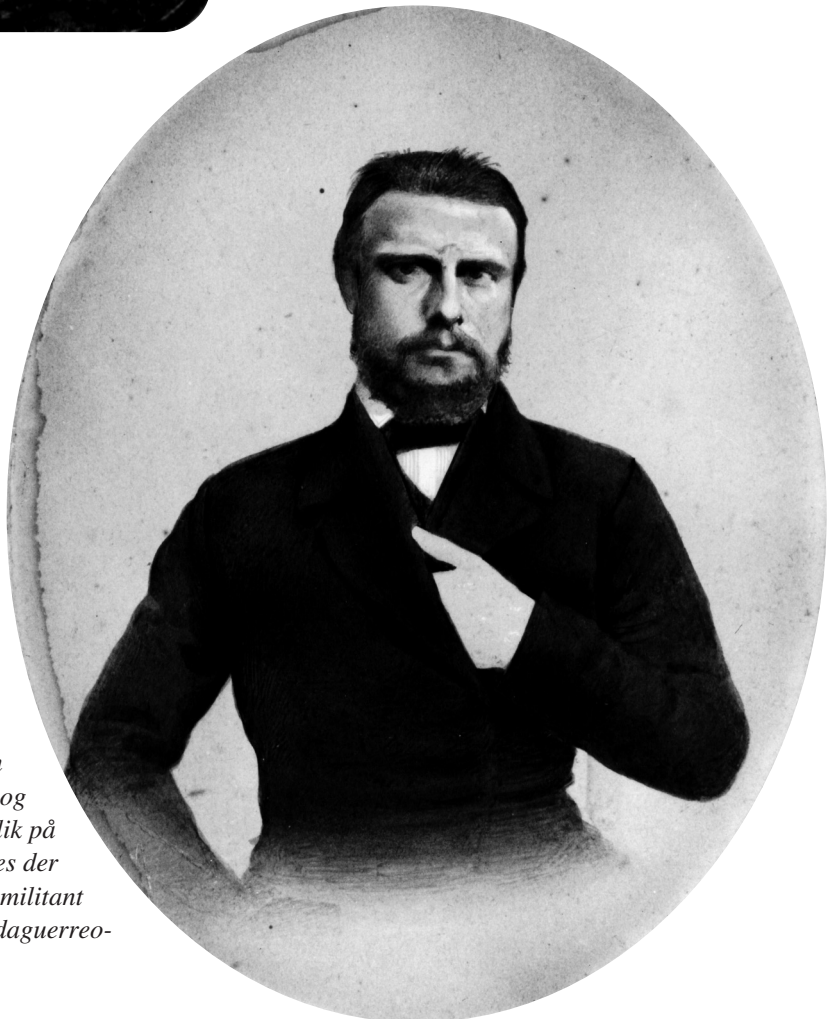
ening – f.eks. Læseforeningen fra 1835 – var formålet i udgangspunktet dannende og ikke politisk. Men som tingene udviklede sig i 1848, fik Hdf. med dens sammenfald med Hippodrombevægelsen unægteligt et politisk islæt.

Om Dreiers rolle i Hdf. skrev vennen Rudolf Varberg, at han “deltog med megen Iver og Interesse”,¹¹ men der er dog ikke meget, der tyder på, at han i denne forening var et specielt fremtrædende medlem. I den forbindelse er det vel også værd at bemærke hans på det tidspunkt meget unge alder. Forfatteren Kristian Arentzen giver os som førstehåndsvidne i sine erindringer et indblik i Hdf.s aktiviteter. Arentzen beskriver sig selv på daværende tidspunkt som værende “*temmelig radikal*” i politisk henseende, og om foreningen skriver han, at “den havde taget et ikke ringe Opsving efter Februarrevolutionen, og afgav et Samlingspunkt for Datidens københavnske Demokrati, som ikke var ganske uberrørt af Socialismen”.¹² Om Dreier skrev Arentzen blot, at han “*var med*”, hvilket heller ikke tyder på den store betydning. Et vidnesbyrd fra den senere så fremtrædende figur indenfor de københavnske arbejderforeninger C.V. Rimestad (1816-1879) fortæller dog om nogle foredrag, Dreier holdt i Hdf. i Rimestads formandsperiode: “Da afdøde Cand. Dreyer i sine Foredrag [...] lovpriste en total Omordning af Næringsforholdene, var det netop den nuværende Formand for Arbejderforeningen, der i en Række Diskussioner bejæmpede ham og talte for en successiv Reform.”¹³ Dette viser, at der som sådan var enighed om nødvendigheden af reformer på området, men at det var omfanget og hastigheden, der delte vandene. Men hvordan reaktionerne på disse foredrag ellers var, har vi ikke kendskab til.

Det er derfor vanskeligt at afgøre præcis hvor fremtrædende en rolle Dreier spillede i Hdf. – også på grund af det begrænsede kilde-materiale, der hindrer et fyldestgørende overblik over foreningens historie, omend Dreier så godt som altid nævnes blandt de par håndfulde personer i Hdf., der gerne refereres til i de få kilder vi har.

Der findes ét fotografi af Dreier fra hans levetid. Det er et daguerreotypi, som i dag findes på Det kongelige Bibliotek og måler 61x49 mm. På omslaget af dette nummer af Arbejderhistorie kan man se det i farvegengivelse. På billedet ser han skrån nedad og har, som Svend Erik Stybe gør opmærksom på i sin disputats om Dreier (Frederik Dreier. Hans liv, hans samtid og hans sociale tænkning, Kbh. 1959), et udtryk som en drømmer.

Daguerreotypiet dannede baggrund for en affotografering, hvorfra der blev lavet et saltpapiraftryk i 1850erne eller 60erne. Aftrykket blev retoucheret ret afgørende. Ikke mindst blev blikretningen ændret, så han kigger direkte og med et fast, næsten fanatisk blik på beskueren. Også kroppen rettes der på, så det hele giver et meget militant indtryk, meget forskelligt fra daguerreotypiet. (Kgl. Bibliotek)

Dreier og Foreningen for Arbejdsklassens Vel

Snarere synes Dreier at have været en fremtrædende figur i Foreningen for Arbejdsklassens Vel (FfAV.), der indledte sin virksomhed ca. samtidig med at Dreier begyndte udgivelsen af *Samfundets Reform*. Foreningen blev dannet med jernstøberen Peter Frederik Lunde (1803-1893) som primus motor og med det formål at oprette et fond, hvorfra ældre arbejdere skulle have udbetalt et med alderen stigende løntillæg. Fondet skulle oprettes ved at hvert medlem af foreningen pr. arbejdsdag skulle indbetale 8 Sk. (= 3 Mark/ugen og 25 Rbd./året) – altså skulle FfAV. udgøre en slags pensionskasse. Foreningens forhistorie gik tilbage til Lundes skrift fra 1848, *Forslag til Forbedring i de arbejdende Classers Kaar*, hvis plan om at repræsentanter for henholdsvis mestrene og svendene inden for hvert fag skulle samles, ikke indeholdt så meget nyt i forhold til laugsvæsenet, udover at en overbestyrelse for begge parter skulle nedsættes. Ikke desto mindre blev der i kølvandet på skriftet taget en række initiativer til at danne en eller anden form for fællesrepræsentation af mestre og svende på tværs af laugsgrænserne. Der kom dog intet ud af disse planer; dels vakte sagen ikke den ventede interesse, dels stillede mesterlaugene sig generelt afvisende overfor planen.

Konsekvensen af mestrenes modstand, og den tilsyneladende vedvarende interesse for en fællesrepræsentation fra svendenes side, blev dannelsen af Foreningen for Oldgeseller og Ladesvende i november 1850. Denne forening syntes især optaget af sociale spørgsmål, hvilket blandt andet udmøntede sig i, at den indsendte en anke til borgerrepræsentationen angående den dårlige boligsituation for arbejderklassen. Et andet spørgsmål, som optog Oldgesellforeningen, var problemet omkring de ældre arbejdere, hvilket Lunde i foreningen i 1850 holdt et foredrag om. Interessen for dette spørgsmål mundede ud i dannelsen af Foreningen for Arbejdsklassens Vel, hvis hovedbestræbelse netop gik på ordningen af dette spørgsmål. At netop det blev anset for en

vigtig opgave skal ses i sammenhæng med ovenomtalt begyndende udvikling, der medførte at en større og større gruppe forblev svende livet igennem.

Dreier meldte sig snart ind i foreningen;¹⁴ han har utvivlsomt søgt et forum, hvor han kunne få sine ideer ud til et bredere udsnit af den arbejdende befolkning, end det var muligt med udgivelsen af tidsskriftet *Samfundets Reform*. Gentagne gange i sit forfatterskab vendte Dreier tilbage til foreningsfrihedens store betydning for arbejderklassen. I et manuskript med titlen *Arbejderstandens Eenhed*¹⁵ opfordrede han arbejderne til at fralægge sig deres indbyrdes tvister om det, han anså for bagatel; brødnid, laugspedanteri, rangordninger o.s.v. Han argumenterede ud fra, at sammenhold og enhed var af højeste vigtighed, netop for arbejderklassen, da den i magt, indflydelse, formue og kundskab stod lavest i samfundets hierarki. Blandt andet skrev Dreier: "...hvad formaaer den enkelte Arbejder? Ja hvad formaaer endog det enkelte Laug? Vi vide det Alle, under sædvanlige Omstændigheder Intet eller næsten Intet". Det var et kardinalpunkt hos Dreier, at arbejderne kun kunne forbedre deres materielle kår og opnå en større vægt i samfundet, når de "optræde samlede i een stor Skare, som kjender sin fælles Interesse og i Kraft af den sætter sig ud over alle gamle Fordomme og Rangstridigheder".

Organisatorisk bestod FfAV. af et 50 mands stort repræsentantskab med formand og viceformand i spidsen, og Dreier blev valgt ind i foreningens andet repræsentantskab med det femtehøjeste antal stemmer.¹⁶ Det blev han på trods af, at han allerede i første nummer af *Samfundets Reform* havde fremsat kritik af foreningen og dens målsætning og at han på den generalforsamling, foreningen holdt 2. maj 1852, forgæves havde forsøgt at aftvinge bestyrelsen et bredere program for, hvad den ville og ikke ville og hvor han ønskede at "underkaste Arbejderspørgsmaalet i sin Almindelighed en Prøvelse".¹⁷ Dreiers forslag blev med det samme afvist af dirigenten med den begrundelse, at det ikke stod på dagsordenen.

Maleren Carl Fiebig (1812-1874) skal ifølge overleveringen have malet billedet øverst på hospitalet lige efter Dreiers død. Dette udkast danner grundlag for det færdige billede (nederst), som hænger på Frederiksborg Slot.

Også viceformanden afslog det med henvisning til, at foreningen rent faktisk havde et aldeles klart program. Dreier selv kaldte senere generalforsamlingen for tragikomisk og beklagede, ikke overraskende, sådan at være blevet affejet fra at drøfte mere almene spørgsmål angående foreningens formål og organisation.¹⁸

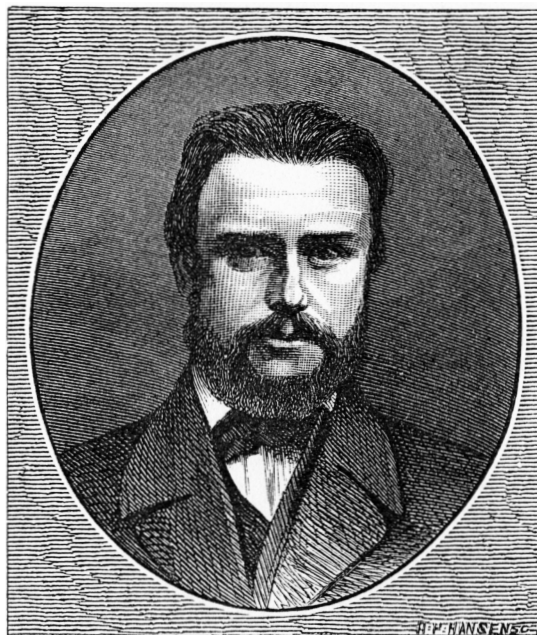
Det varede heller ikke længe før konflikterne fløjene imellem i det nyvalgte repræsentantskab brød ud i lys lue. Den umiddelbare udløsningfaktor var et forslag om at indføre en forretningsorden, hvilket man hidtil ikke havde været i besiddelse af i foreningen. Dreier refererede det således, at han selv "i Forening med Hr. Sadelmagermester Olsen og flere Medlemmer forgjæves forsøgte at faae en Forretningsorden med tilstrækkelig betryggende Bestemmelser vedtagen."¹⁹

Forslaget indeholdt ikke færre end 16 paragraffer, og en vedtagelse af disse ville give foreningen nogle faste rammer at operere indenfor. Det var ikke som sådan ideen om en forretningsorden, der slog hovedet på sømmet, men det faktum, at forslaget oplagt havde til hensigt at begrænse formandens – P.F. Lundes – myndighed i forhold til repræsentantskabet. Man kan også udtrykke det således, at forslagens vedtagelse ville komme de vilkårligheder, der prægede FfAV.s forretningsgang, til livs. Det ville medføre en mere demokratisk magtstruktur i den forstand, at ansvaret ville blive delt ud på flere. Kritikken viste sig dog at være nytteløs, da der i sidste ende efter megen diskuterer frem og tilbage, blev vedtaget en forretningsorden, der faktisk gav formanden ret vide beføjelser, således at Lundes position langt fra blev svækket, snarere tværtimod.²⁰ Enden på uenigheden mellem de to fløje blev, at Dreier sammen med P.C. Olsen og skræddersvendene Nørholm, Elgeti og Ahn og skræddermester F.H. Wegener udtrådte af repræsentantskabet. Dreier bevarede kontakten med netop disse personer, hvilket man blandt andet kan se af, at de tre skræddersvende Elgeti, Ahn og Nørholm blev nogle af hovedmændene i virkeliggørelsen af Dreiers idé om en forbrugsforening, Foreningen

for billige Livsfornødenheder, som vil blive behandlet senere. Også sadelmager Olsen synes Dreier at have haft et nært forhold til. Det bekræftes af en meddelelse fra vinteren 1852/1853 til politidirektøren, hvor rapportøren om Olsen skriver, at "...han havde isærdeleshed meget og daglig omgang med Dreier og gik ofte til ham paa Hospitalet..."²¹

Efter deres udtrædelse skrev de seks mænd i fællesskab en erklæring om baggrunden for deres udtrædelse.²² Heri fremsatte de en række kritikpunkter af foreningens virke og organisation; kritikpunkter, der lå tæt op ad dem, Dreier havde fremsat i *Samfundets Reform*.

Som det første – og vægtigste – uenigheds punkt må nævnes foreningens formål. Omend formålet i bredere forstand var, at "fremkalde en Forandring og en sand Forbedring i Arbejdsklassens Kaar", som der stod i et af FfAV.s først udgivene blade,²³ holdt foreningen sig tilsyneladende i praksis til det ret snævre, at ældre arbejdere skulle have udbetalt alderstillæg. Dette på trods af at man – i lighed med Dreier – fremhævede nødvendigheden af, at man inden for arbejderklassen sluttede sig sammen, da "den enkelte Mand formaaer – selv med den bedste Villie og de største Kræfter – kun saare Lidet, og som oftest Intet [...] Paa Arbejdsklassens Skuldre tynger mangen Byrde, som den enkelte Mand ikke formaaer at vælte fra sig, men forener Eder og holder sammen, og I vil formaae at bortvælte dem Een for Een". Tillige herskede der basal uenighed vedrørende foreningens politiske stillingtagen. Gentagne gange i bladet påpegedes det, at FfAV. ikke var en politisk forening – blandt andet hed det: "For ikke at afledes fra Hovedformaalet, blev det udtalt som ønskeligt, at Foreningen afholdt sig fra den politiske Virkekreds hvor ikke dens egne Anliggender ligefrem medførte dette..."²⁴ Senere – i det svar, repræsentantskabet gav på Dreier og de øvriges udtrædelseserklæring, blev det fremført, at foreningen "ikke ville undlade, hvor Forholdene efter vor Overbeviisning maatte gjøre det tjenligt, efter Evne at opmuntre Arbejderen til at benytte sine politiske Rettigheder og den af dem følgende Ind-

På baggrund af saltpapiraftrykket udførte H.P. Hansen i 1880erne et xylografi til brug i P. Hansens Illustreret Litteraturhistorie (Kbh. 1882-83, s. 504). Det genbrugtes i Illustreret Tidende den 8.7.1883. Her fremgår det, at det er lavet "Efter et Fotografi (E. Dreier, Chicago)". Dvs. Dreiers bror, som var konsul i Chicago, har ejet billedet (og formentlig dets forlæg, daguerreotypiet).

flydelse, det er naturligt; men nogen Forening med en bestemt politisk Tendents eller et bestemt politisk Formaal, det har "Foreningen for Arbejdsklassens Vel" aldrig været og vil sandsynligviis heller aldrig blive."²⁵ Dette må siges at være en ret præcis karakteristik, der her gives af FfAV. Den var i sit udgangspunkt helt apolitisk modsat f.eks. Hdf. og i øvrigt også de senere arbejderforeninger.²⁶ Men samtidig er det også værd at påpege, at den første del af citatet ikke bare var tomme løfter, for rent faktisk kan man i bladet finde flere opfordringer til arbejderne om at benytte deres politiske rettigheder; især i forbindelse med folketingsvalget i august 1852 tilskyndede bladet i flere artikler arbejderne til at benytte deres stemmeret.²⁷ Så på trods af, at FfAV. ikke havde et eksplicit politisk tilhørsforhold, så placerede den sig alligevel i den by-demokratiske tradition, som Hdf. kan ses som et foregangseksempel for.

Men Dreier fandt det uantageligt, at en så stor forsamling af arbejdere, der kunne være blevet en stærk pressionsgruppe, afstod fra som sådan at involvere sig i politik; den udnyttede ikke sit politiske potentiale, og det var vel nok Dreiers hovedanke mod FfAV. I den erklæring, de seks udtrådte medlemmer skrev, blev det beklaget "at Selskabets Formaal hovedsagelig om ikke udelukkende bestaaer i at oprette den ovenfor omtalte Pensionskasse." De seks udtrådte medlemmer var af den overbevisning, at "en besindig og kraftig Benyttelse af den Arbejderne ved Grundloven hjemlede politiske Indflydelse, hvorved blandt Andet Indførelsen af af en forbedret Communalanordning kunde understøttes, – er af langt større Vigtighed end den projecterede Pensionskasse, og ligesaafuldt begrundet i Præmisserne til Foreningens Dannelse." Deres bebrejdelser rettede sig primært mod Lundes alt-overvejende indflydelse i FfAV og hans ifølge dem ensidige anskuelse. Dreiers indflydelse på ordlyden ses både i selve påpegningsen af den manglende politiske stillingtagen – som han i *Samfundets Reform* havde anført som et hovedkritikpunkt – men i særdeleshed også i inddragelsen af det kommunale spørgsmål.

Dreier fandt indførelsen af en demokratisk kommunalforfatning nødvendig blandt andet på grund af de store sociale, sanitære og tekniske opgaver, der skulle løses i kommunalt regi, hvilket han mente den uhyre bureaukratiske kommunaladministration hindrede.²⁸

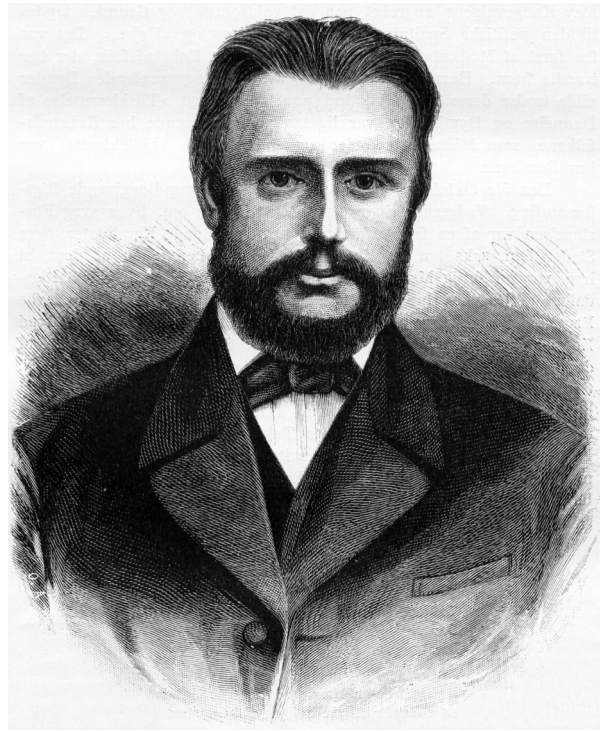
I to numre af *Samfundets Reform* fra 1852²⁹ var hovedtemaet dannelsen af et arbejderparti. Som sagt var dette noget helt nyt, men der havde i 1848 med J.P. Grüne (1805-1878) som foregangsmand været fremskredne planer om at danne en arbejderrepræsentation.³⁰ Der er næppe tvivl om, at Dreier i FfAV. så et potentielt grundlag for det parti, han fremsatte forslag om, da han i sin argumentation tog udgangspunkt i den og dens formål. Han mente, at der i denne forening manglede en stillingtagen til dens bestræbelser i forskellige sociale og politiske hovedretninger. Dreier medgav, at der havde været drøftet vigtige spørgsmål i foreningens regi, såsom valgloven, boligproblematikken, pensionsordning m.m., men til hans store fortrydelse var der "intet Spor til, at Foreningen vil danne et Arbejderparti, hvilket dog er den eneste Maade, hvorpaa man kan haabe at udrette Noget."³¹ Denne ytring skal ses i sammenhæng med, at de øvrige klasser i samfundet havde dannet *deres* partier, hvad enten de nu selv kaldte det partier eller ej, og Dreier påpegede nødvendigheden af, at arbejderne også dannede deres for ikke at blive sat udenfor indflydelse.

Dreiers idé om et parti viste sig at være uhyre detaljeret, moderne set med nutidens øjne og omfattende en lang række områder i samfundet, hvilket var noget af det bemærkelsesværdige ved planen. Under "Hovedpunkter til et Program"³² kom han ind på en lang række områder i samfundet, der skulle reformeres, hvilket ville være hovedopgaven for hans radikale parti.

Et af kardinalpunkterne for Dreier var en udvidelse af valgretten, således at de indskrænkninger, der på daværende tidspunkt udelukkede en stor del af de lavere klasser fra at kunne stemme – trods betegnelsen almindelig valgret – blev ophævet.

Et andet vigtigt programpunkt var en reform af undervisningssystemet. Dreier talte for en fri og fælles undervisning og opdragelse af alle børn uden hensyntagen til forældrenes stilling i samfundet. At han inddrog opdragelsen, hvilket de fleste velsagtens anså for en del af den private sfære, var ingen ny tanke hos Dreier; allerede i *Fremtidens Folkeopdragelse* fra 1848 gjorde han sig til talsmand for at udsondre denne opgave fra hjemmet, hvilket førte til beskyldninger om, at han ønskede en kaserneagtig opdragelse af børn. Vedrørende den højere uddannelse skulle der finde en demokratisering sted, således at de studerende og de øvrige ansatte i fællesskab skulle vælge underviserne. Tillige skulle studenterne lønnes som andre "Arbejdere eller Embedsmænd", idet de skulle virke mere udadrettet ved at give undervisning og udbrede oplysning mundtligt og skriftligt. Det er værd at påpege den nærmest ubetingede positive indflydelse, Dreier tilskrev videnskabens udøvere. Samarbejdet mellem arbejderne og den akademiske yngre generation er et tema, der ofte dukker op i Dreiers forfatterskab. F.eks. skrev han i forordet til *Aandetroen*: "Den fri Videnskabs Mænd og Arbejderne skulle i Forening udføre Stormen mod den gamle Slendrian, da er Seiren os vis, da skal den synke i Gruus og et herligt, frit Liv reise sig i dens Sted." Embedsstanden skulle kunne ansættes under lignende demokratiserede vilkår, her tales der blot ikke om studenternes medvirkende rolle i ansættelsen af dem, men om borgernes. Sammenholdt med den plads han i øvrigt tildelte kommunen i det fremtidige samfund, kunne man forestille sig, at valget af embedsmænd skulle foregå inden for kommunale rammer.

Næste store punkt i Dreiers partiprogram var en vidtrækkende skattereform. Hvad angik de personlige og indirekte skatter,³³ skulle disse gradvist ophæves. Den direkte skat ønskede Dreier at gøre til én eneste skat baseret på formue, som han kaldte "den virkelige ejendom". Formuen dækker over kapital og alle former for ejendom; grunde, huse, løsøre, papirer, kontanter. Denne skat skulle tillige fungere som en assurancepræmie, hvilket ifølge Dreier

Da C.E. Jensen og F.J. Borghjerg i 1904 udsendte andet bind af Socialdemokratiets Aarhundrede, som handlede om "Danmark-Norge-Sverig" var andet kapitel viet til "Frederik Dreier og hans Samtid". Hermed lyste Socialdemokratiet Dreier i kuld officielt. Til bogen blev der lavet et nyt xylografi, som igen byggede på saltpapiraftrykket i dets retoucherede udgave. Kapitlet citerede grundigt fra Dreier og aftrykte sågar en manuskriptside (det oplyses, at hans papirer den gang lå på Det kgl. Bibliotek). Også saltpapiraftrykket blev gengivet, selvom billedteksten oplyste "Efter et Daguerreotypi taget kort forinden hans Død". Også Fiebig's maleri blev gengivet.

gjorde det til en frivillig skat. Præmien skulle stå i et proportionalt forhold til den på en gang beskattede og assurerede formue. Konsekvensen af en sådan beskatningsmåde skulle være, at kapitalen ikke hobede sig op, men investeredes og derved medførte et fald i rentefoden.

En anden vigtig opgave for partiet ville være at skaffe offentlig støtte til arbejdsassociationerne, der var en hjørnesteen i Dreiers idé om en reform af samfundet. I oprettelsen af associationer så han hovedmidlet til en gradvis social og økonomisk reform af samfundet. Grundlaget for disse var, at arbejderne skulle slutte sig sammen om f.eks. et værksted, som de så ejede i fællesskab. Bestyrelsen af associationen skulle varetages af en valgt forstander, og udbyttet skulle fordeles mellem alle arbejderne i forhold til deres bidrag til produktionen. Dreier henviste til forsøg af lignende art i Paris. Senere vendte han i Samfundet Reform tilbage med en videre uddybning af disse arbejdsforeninger.³⁴ På længere sigt forestillede Dreier sig, at associationstanken spredte sig til alle sider af samfundslivet, hvorefter de skulle koordineres i større enheder; i kommuner.

I tilknytning hertil skulle – ligeledes inspireret af den franske socialist J.P. Proudhon – den rentefri, gensidige kredit indføres. Proudhon var i øvrigt i mange henseender Dreiers teoretiske forbillede,³⁵ og blandt Dreiers efterladte manuskripter findes også – i hvert fald dele af – oversættelser af nogle af Proudhons skrifter, blandt andet af *Banque du Peuple* fra 1849. Hovedtanken var, at arbejderne slog sig sammen om at oprette handelskontorer, varelagre og butikker. Gennem disse kunne der så foregå en umiddelbar ombytning af forskellige produkter, som producenterne afleverede til de fælles indkøbscentraler, og derved kunne den dyre og af Dreier udskældte mellemhandel undgås. Den eneste udgift et sådant system ville indebære, var selve opretholdelsen og bestyrelsen af centralerne. Den gensidige kredit kom ind i billedet, i det øjeblik tilstrækkelig mange deltog i det fælles indkøb. Dreier foreslog, at man så gik over til benyttelse af kreditbeviser; et omsætningsmiddel, der alene skulle baseres på den "solide Credit,

uden selv at være en Værdi".³⁶ Fordelen på længere sigt ville være, at der ville kunne opnåes frigørelse fra "Capitalens trykkende Aag", idet at de forskellige skyldnere, arbejdere og lejere kunne betale deres afdrag i kreditbeviser.

Allerede i et af Dreiers ændringsforslag til FfAV, sås hans parti-prætentioner, i og med han foreslog, at interesserede skulle underskrive – og altså tilslutte sig – visse grundsætninger før de kunne blive medlemmer af foreningen. Disse var følgende: 1) At alle i grundloven sikrede politiske rettigheder og friheder ubetinget skulle opretholdes og gennemføres. 2) At valgretten udvidedes til dem, der på daværende tidspunkt var udelukket via de indskrænkninger, der var indbygget i valgloven. 3) At uindskrænket valgret og valgbarhed også indførtes i kommunerne. 4) "At Arbejds-, Handels- og Creditforholdenes demokratiske Ordning er Hovedformaalet for vor fri Udvikling, og at i denne Henseende hverken Laugsvæsenet i dets nuværende Form eller den saakaldte Næringsfrihed indeholder tilstrækkelig Betyggelse for de arbejdende Klasser."³⁷ Ved at underskrive disse grundsætninger forpligtede man sig tillige til at udtræde af foreningen, så snart man på et eller flere punkter ændrede mening. Den umiddelbare årsag til, at Dreier opstillede disse bud, var at det efter hans mening var for let at blive medlem af FfAV, således at "fjenderne", de reaktionære, ville kunne infiltrere foreningen og således trække den i en forkert retning. Det synes at være en noget broget flok, der i Dreiers øjne udgjorde disse modstandere, men man må ud fra Dreiers beskrivelser konstatere, at han både regnede de konservative og de national-liberale til denne gruppe. Var hans plan blevet realiseret, kan man levende forestille sig at især punkt 4) havde givet problemer, for det, Dreier her fordrer, er jo faktisk en frasigelse af både laugsvæsenet og næringsfrihed. Og netop en reform af forholdene på arbejdsmarkedet var et væsentligt element i hans parti-program.

Hvis man skal opsummere Dreiers rolle i FfAV., kan man sige, at han oplevede en vis

tilslutning i og med han temmelig overbevisende blev valgt ind i repræsentantskabet trods den kritik, han havde fremsat mod foreningen. Tillige stod han jo ikke alene med kritikken, men havde følgeskab af blandt andre P.C. Olsen, som blev en fremtrædende figur inden for de senere arbejderforeninger og tillige de tre skræddersvende, der stod i spidsen for virkeliggørelsen af den af Dreier inspirerede forbrugsforening. Men fra de ledende kræfter i foreningen tegner der sig et andet billede, såfremt man kan tillade sig at gøre bladet til talerør for en gængs holdning. Efter de seks kritikers udgang skrev bladets redaktør Gad med klar adresse til Dreier: "Vi andre derimod, som bleve tilbage, foretrække, hellere end at lade os dreje omkring i socialistiske Experimenters tøjleløse Hvirvel, at naae Maalet sikkert i et jevnt Lunte-Trav".³⁸ Med det lille ordspil giver Gad et udmærket billede af forskellen på de to metoder at gribe sagen an på, som Lunde og Dreier repræsenterede. Gad synes ikke at have haft megen sympati tilovers for den kritik af foreningen, Dreier fremsatte i *Samfundets Reform*; han omtalte Dreier som en, der "frisk væk omkalfatrer Samfundet".³⁹ Tillige at Dreier var "af en meget stridbar Natur, og synes aldrig gladere end naar han kan faae Leilighed til "at gjøre Bulder"."⁴⁰ Dette var nogenlunde den samme vurdering af Dreier, som var blevet ham tildelt under Clara Raphael-fejden og polemikken med Goldschmidt, og det også af personer, der vel at mærke langt hen ad vejen kunne tilslutte sig Dreiers hovedkritikpunkter.^{40a} Allerede da Dreier i nr. 1 af *Samfundets Reform* havde kritiseret FfAV. advaredes arbejderne i foreningens blad imod "blindt og hengivent at slutte sig til denne nye Forkæmper for nye Principer". Derudover at Dreier havde "Begeistring for Begeistring" og "en begejstret Mand duer – efter vor Overbeviisning – kun til at begaae Dumheder"!

Dreier og Arbejderforeningen (af 1853)

Både Hdf. og FfAV. oplevede efterhånden

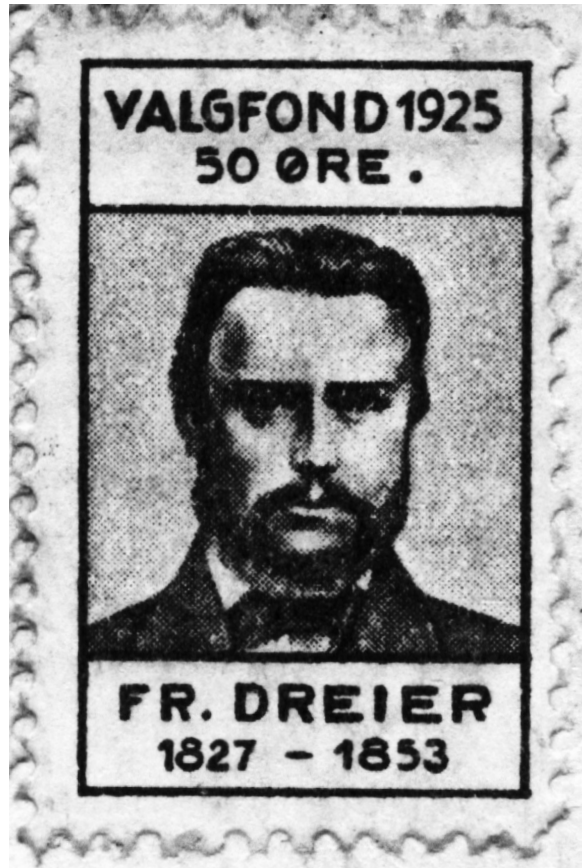
nedgang i medlemstallet. Hdf. havde – i hvert fald i politisk henseende – udspillet sin rolle allerede da Hippodrombevægelsen i valget til den grundlovgivende Rigsforsamling i oktober 1848 kun fik én ud af syv kandidater valgt, nemlig tømrmester H. Kayser, der tillige var anbefalet af de nationalliberale, hvilket understregede håndværkerdemokraternes nederlag. Men Hdf. havde fortsat sin virksomhed som dét, den angiveligt havde været oprindeligt: en dannelsesforening. Denne udvikling inden for foreningen blev forstærket i dens sidste periode, hvor C.V. Rimestad var formand og den havde til sidst kun et par hundrede medlemmer. Omtrent det samme gjorde sig gældende i FfAV.; med hensyn til det altoverskyggende formål – alderstillægsordningen – gik det trægt. Ikke mindre end seks forskellige forslag var blevet lagt på bordet, men ingen af dem blev ført ud i livet; enten blev de af eksperter på området erklæret for praktisk uigennemførlige, eller også kunne man inden for foreningen ikke blive enige om vedtagelsen af dem. Denne manglende succes med at leve op til foreningens formål var nok hovedårsagen til, at medlemmerne også i FfAV. faldt fra. Resultatet af dette blev en sammensmeltning af de to foreninger til en ny: Arbejderforeningen (af 1853). Sammenlægningen var så meget desto mere nærliggende, da en del var medlemmer af begge foreninger.

Politiet var åbenbart interesseret i, hvorvidt Dreier agtede at deltage i den nye forening. Men på det punkt syntes den pågældende agent ikke at have været korrekt informeret; til Politidirektør Bræstrup skrev han nemlig: "... man antager at Dreier naar han bliver Rask ikke vil slutte sig til nogen Forening, da han finder at han ikke har fundet Understyttelse[sic] nok tidligere." Højst sandsynligt ville Dreier have ønsket en større opbakning, men ikke desto mindre meldte han sig med det samme ind i Arbejderforeningen og blev sågar valgt ind i det første repræsentantskab.⁴¹

Rimestad blev fra begyndelsen den ledende person i Arbejderforeningen; han fik på den første generalforsamling 352 ud af 358 stemmer til hvervet som formand. At det altover-

skyggende formål for Rimestad – som da han var formand for Hdf. – var oplysning ser man allerede af, at da foreningen skulle have et navn, foreslog han “Foreningen for folkelig Dannelse”. Men i programmet, man vedtog i Arbejderforeningen, blev foreningens overordnede formål at “fremme den arbejdende Klasses materielle og aandelige Vel”.⁴² Til formålets opnåelse hed det i § 2, at foreningen ville “ved alle lovlige og hæderlige Midler søge at virkeliggjøre og opretholde Arbejdernes grundlovmæssige politiske Rettigheder og at udvide deres Indflydelse paa Kommunens Anliggender”.⁴³ Ifølge § 3 og 4 ville den stræbe henimod en frisindet reform af næringslovgivningen, og søge umiddelbart at forbedre arbejdernes materielle vel ved at fremme oprettelsen af foreninger i denne retning, såsom foreninger til billigt indkøb af livsfornödenheder, syge- og lånekasser m.m. Angående denne side af Arbejderforeningens virksomhed, der sigtede på en forbedring af arbejdernes materielle vel, forsøgte foreningen sig med forskellige tiltag. Blandt andet havde foreningen held med oprettelsen af en sygekasse for arbejderklassen.⁴⁴ “Foreningen for billige Livsfornödenheder” var der taget initiativ til dannelsen af før Arbejderforeningens virke, men gentagne gange ses der i bladet opfordringer til at tilslutte sig denne.

Vedrørende § 3 (om næringslovgivningen) synes det at have været et af de væsentligste debatemner i Arbejderforeningen. Rimestad skrev, at “Gjentagne Gange blev Spørgsmaalet om *Næringslovens Reform* underkastet en omfattende Drøftelse saavel i Bladet som mundtlig ved Sammenkomster, og altid under stor Opmærksomhed og tildels Deltagelse fra Medlemmernes Side. Medens paa den ene Side enhver kommunistisk eller socialistisk Theori, der fremkom og paa Grund af Stemningen i en Del af Europa maatte fremkomme, blev imødegaaet med Alvor og Kraft, blev paa den anden Side Forsvarerne for Bibeholdelsen af det gamle Laugsvæsen bekvæmpede og tilsidst overvundne.”⁴⁵ Der er næppe tvivl om, at socialisten Dreiers forestillinger om en total ændring af næringsforholdenes ordning hørte un-

Xylografiet blev genbrugt, da Socialdemokratiet i 1925 havde Dreier på et valgfondsmærke til 50 øre.

der den kategori, som Rimestad mente skulle bekæmpes, hvilket jo også sås i hans førnævnte diskussioner med Dreier i Hdf. Allerede fra begyndelsen af Arbejderforeningens virke var der i bladet talrige artikler om netop dette emne. Det interessante i denne forbindelse er, at Dreier angiveligt skulle have været forfatter til et stort antal af disse. Yderligere skulle han sågar i denne periode – umiddelbart før hans død – have fungeret som redaktør for foreningens blad. Denne oplysning har vi fra Rimestad. Da han i maj 1854 overtog redaktionen af Arbejderforeningens blad, gav han i “Nogle Forord”⁴⁶ et overblik over bladets hidtidige historie. Da Arbejderforeningen blev stiftet, mente mange, ifølge Rimestad, at bladet burde behandle de store sociale spørgsmål fra grunden af. Især var der forventninger om, at bladet kunne påvise den måde, hvorpå næringsforholdene bedst kunne ordnes. “Hvorvel Bestyrelsen ikke delte de falske, skjønndt let forståelige, Forhaabninger, der laa til Grund for den ovennævnte Fordring til vort Blad, blev den dog ved Forholdenes Magt bragt til at overdrage Redaktionen – i Virkeligheden under en Andens Navn – til Herr Cand. Dreier, der tidligere havde forsøgt paa i Skrift og Tale at bringe disse Hovedspørgsmaal til Afgjørelse, og som, saavidt Bestyrelsen vidste var den Eneste, der ved evner og Kundskaber var dette Hverv nogenlunden voxen.” Så på trods af, at Rimestad ofte fandt Dreiers planer for radikale, ses her dog en vis anerkendelse af hans evner og overblik. Den officielle redaktør i den givne periode var R. Jørgensen. Han tog i det følgende nummer af bladet⁴⁷ til genmæle over for Rimestads påstand. Jørgensen hævdede, at Dreier blot havde været medarbejder ved bladet. Han vedgik, at der var røster fremme i bestyrelsen – hvor han selv var medlem – om at gøre Dreier til redaktør, men man fandt det i sidste ende for voveligt, da der inden for selve foreningen var mange, der var imod Dreier p.g.a. hans “radikale Reformplaner”. Af samme årsag var Dreier heller ikke, hævdede Jørgensen, vellidt udenfor foreningen. Bestyrelsen besluttede derfor, at lade det blive ved at bede ham levere nogle artikler. Da Jørgensen

I Clarté nr. 10 fra oktober 1926 skrev Harald Rue en artikel om Dreier. Artiklen var illustreret med et træsnit, hvor Dreier har fået en lidt vrængende mund og blikket er vendt mod venstre (billedets højre). Samlet kunne man måske sige at det er en kritisk og lidt streng herre, vi ser på billedet. Tegneren Anton Hansen var knyttet til bladet (og formand for foreningen), og det mest sandsynlige er, at han har skåret det.

på bestyrelsens vegne henvendte sig til Dreier med denne anmodning, skulle denne villigt have erkendt "det Urigtige i, at den unge Arbejderforenings Organ kom i hans Hænder"[!], og han takkede samtidig ja til at bidrage med artikler. De sociale artikler, Dreier følgende skrev, overlod han korrekturlæsningen af til R. Jørgensen; "ja han tillod mig at gjøre Forandringer deri, naar jeg fandt hans Udtalelser for skarpe og anstødelige, eller naar jeg kunde udtale hans Tanke paa en mere fattelig Maade." Altså fik Jørgensen tilsyneladende ret frie hænder. Rimestads svar på Jørgensens benægtelse var, at efter hans bedste overbevisning havde Frederik Dreiers andel i bladets redaktion været så overvejende, at man rettelig kunne kalde ham for redaktør – "uanset hvem der var Redaktionssekretær..." tilføjer Rimestad med slet skjult henvisning til Jørgensens position.⁴⁸ Da Jørgensen nogle år senere som redaktør af *Arbejderforeningens Organ* refererede til Dreier, havde han ikke ændret mening vedrørende Dreiers rolle ved bladet. Således skrev Jørgensen: "...den bekendte Socialist *Dreier*, der leverede en del Artikler til det af mig redigerede "Blad for Arbejdsklassen", blev træt efterat have skrevet nogle faa Artikler; og han blev derfor særdeles glad, da en Anden skrev imod ham, thi han fik derved Stof til at udtale sig videre og udvikle sin Mening."⁴⁹ Det er således vanskeligt at afgøre, hvorvidt Dreier vittelig var redaktør, da det er påstand mod påstand.⁵⁰ Men det vigtigste må dog være, at han efter alt at dømme spillede en fremtrædende rolle i Arbejderforeningen i denne sidste periode af sit liv og var med til at sætte en ordening af næringsforholdene på dagsordenen og man kan samtidig sætte spørgsmålstegn ved, hvorfor Rimestad skulle give forkerte oplysninger om dette.

Foreningen for billige Livsfornødenheder

Dreiers associationstanke blev virkeliggjort på ét punkt. Både i *Samfundets Reform* og i de efterladte manuskripter beskæftigede Dreier sig talrige gange med ideen om forbrugsfore-

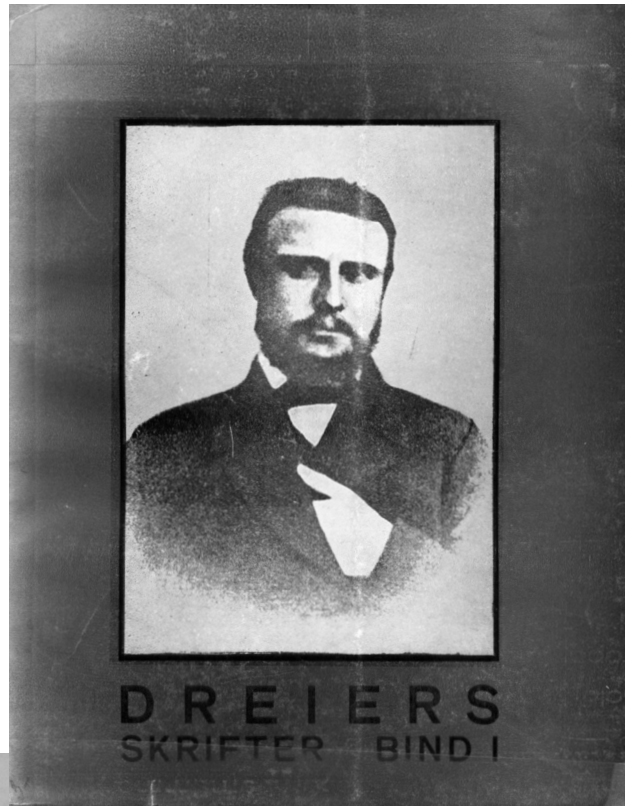
ninger. En forbrugsforening med et sortiment af brød, smør, kaffe, sukker, olie og lys blev dannet i januar 1853. Den var direkte inspireret af Dreier, der grundet sygdom dog ikke fik den store praktiske rolle, han nok havde påtænkt. En gruppe arbejdere havde den 6/10 1852 holdt et møde, hvor de diskuterede, hvordan man bedst kunne virkeliggøre Dreiers gentagne opfordringer til oprettelsen af en brugsforening.⁵¹ Den 9. januar 1853 afholdtes det stiftende møde, og der udsendtes en indbydelse til deltagelse i "Foreningen for billige Livsfornødenheder". Indbyderne henviste til de i udlandet (England, Frankrig, Tyskland, Norge, Sverige, Nord-Amerika) stiftede foreninger af denne art. Som fordele fremhævedes en pengebesparelse på op til 10% af forbruget, dels bedre varer og dels en mere samvittighedsfuld afmålen og afvejen af varerne. Blandt underskriverne var Elgeti, Ahn og Nørholm, der som bekendt sammen med Dreier var udtrådt af FfAV.s repræsentantskab.

Selvom initiativet til Foreningen for billige Livsfornødenheder (FfbL.) var taget mens FfAV. stadig eksisterede, var den aldrig blevet nævnt i denne forenings blad. Derimod sås der, som ovenfor nævnt, gentagne opfordringer til at tilslutte sig brugsforeningen efter at indbydelsen var trykt i Arbejderforeningens blad. Ikke uinteressant var det jo i denne periode, at Dreier angiveligt var redaktør.

På generalforsamlingen 22/8 1853, hvor foreningens love blev vedtaget, oplyste Nørholm, at det var den nu afdøde Dreier, som havde undfanget ideen dertil af de franske foreninger med lignende øjemed. Ved samme lejlighed oplystes det, at medlemstallet nu var 1149 og at indtægten hidtil havde været 791 Rbd. 92 Sk. og udgiften 138 Rbd. 11 Sk.,⁵² hvilket vidner om en ganske betydelig tilslutning.

At Dreier var ophavsmanden bekræftes yderligere af en rapport fra politiets arkiver: "Da jeg ikke har omtalt Kandidat Dreier, vil jeg med det samme underrette Hr. Conferentsraaden om at han har lagt syg paa Hospitalet i nu 3 Maaneder, men har i disse Dage begyndt at gaae ud, der var inden hans Sygdom be-

Da Monde-gruppen i 1930 udsendte første bind af Dreiers skrifter havde bogen et meget mørkt tryk af saltpapir-aftrykket på omslaget. Sandsynligvis var det gengivelsen i Socialdemokratiets Aarhundrede der var forlæg.

Det nummer af Monde, som annoncerede det eneste bind af Dreiers skrifter som udkom (af de planlagte 6), havde på forsiden dette træsnit, som Broby Johansen har oplyst var skåret af Erna Watson, medlem af Monde-gruppen.

gyndt en Forening meest af Skræddersvende som havde deres Forsamlinger paa Kroen i Kokkegade, denne Forening tæller nu henved 100 Medlemmer, men befatter sig kuns med at samle Bidrag af 4 Sk. ugentlig⁵³ for at danne Foreningen til Indkjøb af billige Fødemidler og har for Øieblikket indsat 20 rbd. i Sparekassen...”.

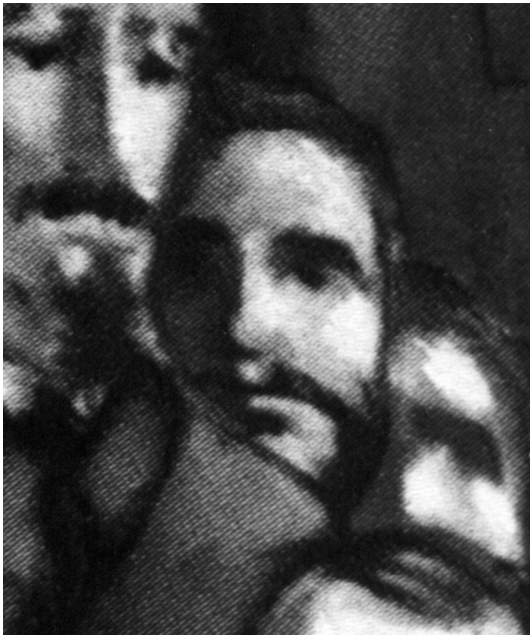
Af den indledende bemærkning fremgår det, at Dreier var i politiets søgelys og det tilsyneladende med en vis regelmæssighed, eftersom rapportøren ligefrem følte sig foranlediget til at forklare, hvorfor han ikke i den forgangne periode havde omtalt Dreier. Rapporten er ikke dateret, men må være fra januar 1853, jævnfør Dreiers sygdomsperiode. Denne opmærksomhed må vise noget om, at man ikke blot har anset Dreier for en ligegyldig fantast, men som en, der trods alt havde en vis tilslutning. Noget andet, der også tyder på en interesse for Dreier fra myndighedernes side, er en bemærkning i Langkjærs erindringer, om at der vistnok blev holdt øje med ham på grund af hans omgang med Dreier.⁵⁴ Et interessant udsagn på trods af den usikkerhed, der er forbundet med oplysningen – også på grund af at Langkjærs erindringer var skrevet tyve år senere.

Med de ca. 100 medlemmer, FfbL. havde her i begyndelsen, har tilgangen i den følgende periode været relativt pæn, da der i april skulle have været indmeldt ca. 800 medlemmer og altså 1149 i august. Den 26/10 åbnedes vareudsalget. FfbL. viste sig dog at have begyndervanskeligheder, især af administrativ art, men trods alt vurderedes FfbL.s resultater som nogenlunde tilfredsstillende; alle de vigtigste livsforhold var blevet uddelt til medlemmerne næsten uden procenttillæg til indkøbsprisen. Brøddelingen udgjorde 25% af den daglige levering. Den daglige uddeling havde fra 26/10 1853 til 22/1 1854 beløbet sig til 11849 Rbd., og i gennemsnit benyttede ca. 200 personer sig af ordningen pr. dag.⁵⁵ G. Ploug, som blev valgt til formand for FfbL., Elgeti, Ahn, Nørholm og Dreier, var alle kendte skikkelser i Arbejderforeningen, og de var alle medlemmer af dens repræsentantskab el-

ler suppleanter dertil, så på trods af, at FfbL. var en selvstændig forening, var der et vist personsammenfald. Både Dreier og G. Ploug havde indlæg i *Nyt Blad for Arbejdsklassen* til støtte for foreningen.⁵⁶ En af de artikler Dreier skrev under pseudonymet “-r” i *Nyt Blad for Arbejdsklassen*⁵⁷ var “Foreningsfrihedens Benyttelse”. Heri gav han udtryk for, at en forening som FfbL. kunne bevise den fordel, arbejderklassen ville få ad foreningens vej. Som så ofte før – blandt andet i hans kritik af den litterære verden – påpegede Dreier fordelene ved at undgå mellemhandelens fordyrelse af varerne.

Sammenfatning

Som årsag til Dreiers manglende gennemslagskraft og til, at han ikke fik samlet tilstrækkelig mange tilhængere og etableret det arbejderparti, han ønskede, kan man selvfølgelig pege på hans tidlige død, hvilket dog næppe giver hele forklaringen. Man kan derfor også pege på, at Dreier i sine reformtanker ikke tog tilstrækkelig hensyn til de reale forhold i samtiden; at han var utopisk. Det har utvivlsomt spillet en rolle, at en egentlig arbejderklasse endnu ikke var et fasttømret element i det danske samfund; at udviklingen fra feudalsamfund til industrisamfund kun var i sin vorden. Men med hensyn til hans idé om et arbejderparti tog Dreier netop ikke udgangspunkt i et endnu ikke-eksisterende fabriksproletariat, men søgte basen for partiet i håndværkerstanden og småborgerskabet, og tog derved udgangspunkt i overgangen fra det laugsbaserede arbejdsmarked til industrisamfund, da det i høj grad var småborgerskabet, der ville blive hårdest ramt af industrialiseringen. At det ikke lykkedes har snarere haft sin årsag i, at de, som Dreier tænkte sig som del af bevægelsen/partiet ikke selv har følt sig som én gruppe med fælles udgangspunkt og behov. Hvis man ser på den gruppe han tænkte sig skulle udgøre medlemmerne af partiet: “... i Byerne næsten alle Haandværkssvende og mindre Mestere, Arbeidsmænd og andre Haandarbejdere, den fremadstræbende videnskabelige

I 1934 fuldførte Eduard Saltoft på bestilling det kæmpe-maleri til Folkets Hus på Enghavevej, som kan ses på bagsiden af dette nummer af Arbejderhistorie. Man må gå ud fra, at partiledelsen bestemte, hvem der skulle med på billedet. Til højre for Pio klemte han Frederik Dreier ind. Ansigtet er i denne maledede udgave næsten vendt tilbage til dagurreotypiets lidt drømmende udtryk.

Mange år efter, i 2000, blev Dreier foreviget i et andet kæmpebillede, nemlig på én af Bjørn Nørgaards gobeliner til riddersalen på Christiansborg.

Ungdom og den underordnede Embedsstand; paa Landet næsten alle Huusmænd og Insidderre, Landhaandværkere, Skolelærere”,⁵⁸ er der måske heller ikke så meget at sige til det.

Samtidig mener jeg dog man må påpege, at Dreiers idé om et arbejderparti ikke var grebet ud af luften. Hans idé kan ses som en videreførelse af den plan om en arbejderrepræsentation, som J.P. Grüne havde fremsat i 1848 og i tilslutning hertil Lundes bestræbelser for at få oprettet en fællesrepræsentation af mestre og svende. Forskellen var, at Dreiers arbejderparti var langt mere at sammenligne med et parti i moderne forstand; f.eks. fremsatte han et detaljeret program for, hvilke ændringer i samfundet, partiet ville arbejde for. Tillige havde Dreiers parti et klart formuleret politisk udgangspunkt, mens Lundes og Grünes ideer i langt højere grad var baseret på foreløbigt at forbedre arbejderens sociale situation – eksempelvis i dannelsen af FfAV., hvor kræfterne blev lagt i at løse de ældre arbejderes økonomiske problemer. Omend socialisten Dreier stod i opposition til den linie, ledere som Lunde og Rimestad udstak for arbejderforeningerne, afstod han ikke fra at deltage i foreningerne, som politiagenten tilsyneladende antog i tilfældet Arbejderforeningen, men udførte et stykke praktisk arbejde med henblik på at forbedre de datidige arbejderes materielle vilkår i nuet. Hverken arbejderforeningerne eller Dreier kan i den forstand afskrives en plads i arbejderbevægelsens historie.

Det er mit håb, at jeg med denne artikel på et empirisk grundlag har kunnet påvise det betænkelige i hovedsageligt at fokusere på Dreier som et individ, der var “forud for sin tid” fremfor som en del af det samfund, han levede i. Den brud-teori, der præger mange af fremstillingerne om arbejderbevægelsens tidligste fase, og som fastholder Frederik Dreier på en plads i forhistorien, er endnu engang blevet understreget med DR-TV’s nyligt indledte “Plads til os Alle” om arbejderbevægelsens historie. Fortællingen tager helt i tråd med den traditionelle udlægning sin begyndelse i 1871 med Louis Pio.

Noter

1. *Politiken* 27/1 1902.
2. *Folkenes Fremtid: af en Fritænkner*, København 1848. *Fremtidens Folkeopdragelse: foreløbige Antydninger af en Socialist*, København 1848. *Blik paa det verdenshistoriske Værk "Clara Raphael" og den derved fremkaldte Damlitteratur: efter en høi Beskytterindes Ordre. Af Peter Vandal, akademisk og Verdensborger*, København 1851. *M. A. Goldschmidt. Et Litteraturbillede – med et Anhang om Hr. E. Meyer og Dyrene*, København 1852. *Aandetroen og den frie Tænkning*, København 1852.
3. Se Hanne Nørregaard Hansen: Frederik Dreier set med socialdemokratiske briller. En historiografisk oversigt, *Arbejderhistorie*, 33/1989, s. 26.
4. Niels Ole Højstrup Jensen: Forskning og litteratur i dansk arbejderbevægelses forhistorie, *Fremad og aldrig glemme. Ti års forskning i arbejderbevægelsens historie – Status og perspektiver*, København 1981, s. 41
5. Kun Oluf Bertolt har forsøgt at påvise en forbindelse mellem Dreier og kredsen omkring ham og til den danske internationale i 1870erne og dermed Louis Pio. Pionerer før pionererne, *Socialisten*, nr. 2, s. 45-53. Svend Erik Stybe hævdede, at forbindelsen mere havde personal- historisk end politisk-idéhistorisk interesse, og affærdigede derved Bertolts påvisning af en kontinuitet. Se *Frederik Dreier. Hans Liv, hans Samtid og hans sociale Tænkning*. Disputats, København 1959, s. 280.
6. Arthur G. Hassø: *Et Bidrag til Københavns Haandværks Historie i det sidste Hundredeaar. Haandværkerforeningen i København 1840-1940*, København 1940, s.19.
7. Hassø s. 113.
8. I 1855 var industriens arbejdsstyrke skønsmæssigt nået op på 6,8% af hovedstadens indbyggere. Dette tal skal ses på baggrund af en stigning i befolkningstallet fra 139.000 til 157.000. Ole Hyldtoft: *Københavns Industrialisering 1840-1914*, Herning 1984, s. 78.
9. *Samfundets Reform*, s. 110.
10. Evan Marstrand: *Arbejderorganisation og Arbejderkaar i Danmark fra 1848 til Nutiden*, København 1934, s.18.
11. Rudolf Varberg: Biografi og Karakteristik, i: *Fædrelandet* nr.166-168 (21-23/7) 1853. Er genoptrykt i Carl Dumreicher: Omkring Frederik Dreier, *Ex Bibliotheca Universitatis Hafniensis*, København 1920, s. 201-234. Sidehenvisninger vil fremdeles være til sidstnævnte. Ovenstående citat er fra s. 206.
12. Kristian Arentzen: *Fra yngre og ældre Dage: Livserindringer*, København 1886, s. 56 og 62-63.
13. Michael Wolfe: *De københavnske Arbejderforeningers Forhold til Socialismen 1847-1871*. Speciale v. Københavns Universitet 1971, s. 88. Den omtalte (nuværende) Formand for Arbejderforeningen var Rimestad selv.
14. Han gjorde det nok ikke helt fra begyndelsen, da han ikke optræder på en medlemsliste fra stiftelsesfasen oktober-november 1851. Korrespondancesager vedrørende politiets kontrol med tidens politiske bevægelser 1842-58. Afd. J. Landsarkivet for Sjælland.
15. *Arbejderstandens Eenhed*. Uudgivet manuskript. Nr. 027. Har højest sandsynligt været et udkast til *Samfundets Reform*, da Dreier på s. 3 henviser til noget, han skrev "forrige gang".
16. Dreier fik således 185 ud af 681 stemmer. Se *Organ for Arbejdsklassen*, 26/6 1852.
17. *Organ for Arbejdsklassen*, 8/5 1852.
18. *Samfundets Reform*, s. 88.
19. *Samfundets Reform*, s. 317.
20. Den vedtagne forretningsorden er at finde i *Organ for Arbejdsklassen* nr. 29, 17/7 1852.
21. Dreier var indlagt på Frederiks Hospital fra midten af september til ind i januar. Varberg s. 222. Korrespondancesager vedrørende politiets kontrol med tidens politiske bevægelser 1842-58. Afd. J.
22. Erklæringen er underskrevet den 19/7 1852. Den blev bragt i *Organ for Arbejdsklassen*, 7/8 1852. Repræsentantskabets svar står umiddelbart efter og var vedtaget i repræsentantskabet 3/8 1852.
23. De første seks numre af foreningens blad kom under navnet *Foreningen for Arbejdsklassens Vel* (inden navnet fra 4/1 1852 ændredes til *Organ for Arbejdsklassen*). Både dette og nedenstående citat stammer fra 20/12 1851.
24. *Foreningen for Arbejdsklassens Vel*, 17/11 1851.
25. Se note 22.
26. Wolfe påpeger på baggrund af sin ovenciterede undersøgelse af de københavnske arbejderforeninger i perioden 1847-1871, at F.f.A.V. var enestående i sin apolitiske inspiration, s. 113.
27. I nr. 30 og 31 af *Organ for Arbejdsklassen* 1852 er der f.eks. to artikler under titlen "Lighed for Loven", hvor diverse uretfærdige forskelle mellem rig og fattig fremhæves. Som en af de dårligere stillede klassers få muligheder for at få en smule indflydelse nævnes valgretten, som der indtrængende opfordres til at benytte sig af.
28. Ses f.eks. i et manuskript som blandt andet handler om kommunens styrelse og i *Samfundets Reform*, 2. kv., nr. 1, 2 og 4 i artikelserien "Communalsvineriet".
29. *Samfundets Reform*, 1. kv., nr. 4 og 5.
30. Dreier gengiver senere (*Samfundets Reform*, s. 98-99) det dokument, hvori arbejderrepræsentationens formål, midler og valgbestemmelser er. Ideen om en arbejderrepræsentation var opstået i Hdf.s regi, hvor man på en generalforsamling i august 1848 besluttede at tage kontakt med Haandværkerforeningen for at inddrage dem i projektet med det formål at få den bre-

dest mulige repræsentation af arbejdere til at diskutere næringsforholdene, som man mente uundgåeligt ville blive berørt af det nye politiske liv og dets reformer.

31. *Samfundets Reform*, s. 75.

32. *Samfundets Reform*, s. 79ff.

33. Som eksempler på sådanne nævner Dreier rangskat, næringsskat, borgerskabsskat, told, stempelskat og skat på køb og salg. *Samfundets Reform*, s. 78.

34. Se *Samfundets Reform*, 1. kvartal, nr. 9 og 10. Dreier giver blandt andet i manuskripterne "Hovedmidlet til at udrydde Kastemodsætningen mellem Folkets forskellige Bestanddele består i Udbredelse af Oplysning" og "Om en Skrædderassociation" konkrete forslag til hhv. en litterær og en skrædderassociation.

35. Omend der historiografisk er uenighed om, hvor central Proudhon var for Dreier. F.eks. mener Wolfe, at Stybe i overdreven grad fremhævede Proudhon som Dreiers forbillede, mens han betonedede forskellene til Marx.

36. *Samfundets Reform*, s. 82.

37. *Samfundets Reform*, s. 91-92.

38. *Blad for Arbejdsklassen*, 18/9 1852.

39. *Blad for Arbejdsklassen*, 4/9 1852.

40. *Blad for Arbejdsklassen*, 18/9 1852

40a. For Dreiers deltagelse i Clara Raphael-fejden og hans polemik med M.A.Goldschmidt, se Pernille Stenner: *Frederik Dreier og hans samtid belyst ved hans deltagelse i litterære polemikker og ved hans bestræbelser inden for tidens arbejderforeninger*, speciale fra Københavns Universitet, 1998.

41. Dreier kom ind med 130 stemmer på en 13. plads; kun lidt færre end Rimestad, der fik 147 (*Nyt Blad for Arbejdsklassen*, 12/3 1853).

42. *Nyt Blad for Arbejdsklassen*, 30/4 1853.

43. *Nyt Blad for Arbejdsklassen*, 30/4 1853.

44. Forslaget til oprettelsen er at finde i bladet 14/5 1853 og blandt underskriverne er P.C. Olsen. Den 1/9 konstitueredes "Den almindelige Sygdomsunderstøttelsesforening", som var udgangspunktet for "Almindelig Syge- og Alderdomsunderstøttelsesforening af 1853". C. Nyrop: *Bidrag til vor Haandværksstands Historie i Tiden før 1857*, København 1914, s. 295.

45. C.V. Rimestad: *De københavnske Arbejderforeninger*, København 1867. Ingen sideangivelser.

46. *Blad for Arbejdsklassen*, 6/5 og 13/5 1854.

47. *Blad for Arbejdsklassen*, 13/5 1854.

48. *Blad for Arbejdsklassen*, 13/5 1854.

49. *Arbejderforeningens Organ*, 15/10 1859.

50. Michael Wolfe argumenterer for, at ovenstående citat af R. Jørgensen netop viser, at Dreier var redaktør, da det ifølge Wolfe var Dreier, der førte dialog med sig selv i bladet under diverse pseudonymer. Denne påstand underbygger han med, at Dreier i et tilfælde var kommet til at rode rundt i sine identiteter, så at en artikelrække han startede under pseudonymet

"-en" sluttede han under "-r". Wolfe s. 241-242.

51. *Nyt Blad for Arbejdsklassen*, 12/2 1853

52. *Nyt Blad for Arbejdsklassen*, 27/8 1853.

53. Denne oplysning bekræftes af: "Uddrag af Lovene for Foreningen til billige Livsforbrødenheder", *Nyt Blad for Arbejdsklassen*, 16/7 1853.

54. Se Dumreicher, s. 246.

55. *Blad for Arbejdsklassen*, 28/1 1854.

56. Se Plougs indlæg i *Nyt Blad for Arbejdsklassen*, 3/9 1853.

57. *Nyt Blad for Arbejdsklassen*, 12/3 1853.

58. *Samfundets Reform*, s. 76.

Abstract

Pernille Stenner, Frederik Dreier and the Workers' Associations, *Arbejderhistorie* 2/2000, s. 1-20.

The article subjects to a closer analysis the position and influence of the socialist Frederik Dreier (1827-1853) in the workers' associations in Copenhagen from 1847 to 1853. The objective is to re-evaluate the role to which Dreier has been generally assigned in historical writing. Typically Dreier has been described as a lone wolf who was "ahead of his time" and as such remained ill at ease with his surroundings. An attempt is made in the article, on an empirical basis, to demonstrate that the point of departure of Dreier's thoughts of reform was rooted in contemporary conditions, in particular the changeover from a guild-based labour market to an industrial society. When Dreier presented a programme for the formation of a Danish workers' party he sought, in this way, a base for the party among craftsmen and the lower middle class – the clear majority in workers' associations in the Copenhagen of that time – more than among an as of yet non-existent factory proletariat. The idea of a workers' party can also be viewed as a continuation of the plan for a workers' representation, which others within the left-wing in Copenhagen had raised in 1848.

Pernille Stenner

cand. mag. i historie og teatervidenskab
Horsensgade 3, 1.th., 2100 København Ø.

Tlf.: 35433808

e-mail: pstenner@post.cybercity.dk